

Střídavá výchova a styk s dítětem po rozchodu

PhDr. Mgr. Jeronym Klimeš, Ph.D. 2009

Každý rozchod či dokonce rozvod představuje určitý rozpad mezilidských vztahů. Jak destruktivní rozpad nakonec v konkrétním případě bude, se nedá předem odhadnout. Závisí to především na osobnostní nezralosti partnerů. Čím více jsou nezralí, tím méně jsou schopni vytvořit funkční vztah, ale paradoxně tím ještě méně jsou schopni se kultivovaně rozejít. Zkrátka jak říká vzletná floskule: „Kdo není schopen schodu, není schopen rozchodu!“

Důvod, proč to tak chodí, je prostý. Navazování vztahu je z principu příjemnou záležitostí, má tedy všechny předpoklady, aby šlo hladce. Naopak rozpad vztahu je z principu bolestný. Není tedy divu, že trpící partneři často nejsou schopni ovládnout svou bolest a agresi, která z nich prýští často na všechny strany. Objektivně vzato z rozchodu oba partneři odcházejí se ztrátou – oběma se zhroutily vize o společném bytí, rodině či stárnutí. Jakmile se kdekoli objeví ztráta a bolest – ať je to rozchod nebo zatopené metro při povodních – lidé automaticky hledají jednak viníka a dále zcela pochopitelně se snaží své ztráty minimalizovat.

Mechanismus sdílené frustrace

Spokojený pár funguje na principu sdílené frustrace. Ten říká, že zátěž si oba partneři rozloží tak, aby průběžně či na konci projektu oba partneři (celá rodina) byli stejně frustrováni. Tedy třeba při výletu do hor se náklad nerozloží matematicky přesně padesát kilo on, padesát ona, ale on si vezme třeba 70 kg a ona pouze 30 kg, takže na vrcholu jsou oba stejně unavení. Tímto principem se do domácích prací zapojují i děti v rámci rodiny. Když jsou rodiče vyčerpaní, tak do domácích prací zapojí děti. Tento pocit sounáležitosti však při rozchodu pochopitelně mizí. Už nejde o to tíhu rozchodu rozložit rovnoměrně a spravedlivě, ale naopak – každý z partnerů hraje sám za sebe a ke slovu přijdou rafinované manipulace. Cílem těchto manipulací je, abych já by ten, kdo je na koni a kdo z rozchodu vychází vítězně, či ztráta je minimální a naopak nebyl tím, kdo ostroval.

Role při rozchodu: Navrhovatel a obránce

Při rozchodu jsou dvě základní role: Navrhovatel rozchodu – ten, kdo odchází – a obránce vztahu – ten, kdo se snaží vztah ještě zachránit či obnovit. Tyto role definují primární manipulativní bilanci vztahu. Podle té je na koni ten, který navrhuje rozchod, kdo odchází středem. Obránce naopak ostroval.

Dnes je dětí pomálu a představují ohromnou osobní i finanční investici. Přířknutí dětí soudem jednomu z partnerů může tedy jako mávnutím kouzelného proutku obrátit tuto primární manipulativní bilanci vztahu. Najednou to může být klidně obránce, kdo je na koni, protože mu zůstanou děti. To předurčuje děti k tomu, aby se staly zbraní i hodnotou, o kterou se vede válka na život a na smrt.

Subjektivní cena dětí dále narůstá, čím méně je člověk schopen najít za ně náhradu, tedy čím méně je schopen si pořídit rodinu jinde. Tedy za mnohou válkou o děti je vědomí: Když nebudu mít rodinu s tímto partnerem, tak nebudu mít žádnou. Často se v partnerech perou hodnoty: „Už nikdy nechci s nikým mít rodinu. Jeden rozvod mi stačil. Ergo toto je jediné dítě, které musí uspokojit všechny mé rodičovské potřeby. Toho se tedy nemohu jen tak vzdát.“

Výrok o vině

Toto vzájemné poměřování zisků a ztrát přes děti bylo dřív menší, protože to byl právě soud, kdo vynášel výrok o vině – kdo rozvod zavinil. Dnešní právo na tento cíl z rozumných důvodů rezignuje (až na rozvody s tvrdostí klausulí), nicméně to nijak nezmenšuje instinktivní potřebu expartnerů najít viníka a vzájemně si dokázat, kdo je na koni a kdo ostroval. Jako náhradu za tento výrok o vině se dnes používá výrok o svěření dětí do péče. Dnes rozvádějící se partneři tiše čtou výrok soudu často takto: „Soud přiřknul děti mně, takže já jsem ten hodný a dobrý. Za rozchod může ten druhý, protože ten podle soudu není schopen se o děti ani postarat.“

Rodinné koalice

Kromě této tzv. manipulativní výplaty jde při rozchodu ještě o koalice. Ve zdravě fungujícím vztahu jsou dvě základní koalice – rodičovská a sourozenecká. V disfunkčních vztazích vznikají nezdravé koalice: matka se

všemi dětmi proti otci, matka se synem proti otci s dcerou ap. Rozchod přirozeně nastavuje podobné nezdravé koalice, protože děti jsou zákonitě na straně obránce vztahu. Když přijde navrhovatel, ať je to muž nebo žena, a řekne dětem: „Co byste řekly tomu, kdybychom se my rodiče rozešli?“ Děti zprvu unisono řeknou: „Ne! Nerozcházejte se!“ Na to rodič namítne: „Ale vždyť i vás štvě, že ten druhý je takový a takový!“ „Ano, to je, ale stejně se nerozcházejte!“

Teprve za dlouhou dobu, až když děti jsou starší a hádky se vlečou celá léta, tak si dokáží představit a hlavně připustit, že by možná byl rozchod pro všechny strany lepším řešením. Na tento moment uvědomění si zpravidla pamatují jako dospělé a říkají: „Možná by pro naše bylo lepší, kdyby se rozešli.“ Ale pozor, to je vzpomínka z dob puberty eventuálně adolescence. To není spontánní reakce předškolních a školních dětí. Ty o nějakém rozchodu rodičů nechtějí slyšet ani slovo.

Tedy navrhovatel rozchodu je zprvu se svou ideou osamocen a musí ji hájit proti všem zbývajícím členům domácnosti a přesvědčovat je o tom, že to je „dobrý nápad“. I tato okolnost má za následek, že navrhovatel rozchodu má instinktivní potřebu indoktrinovat děti o své pravdě, aby nebyl za černou ovci: „Proč já bych měl mít máslo na hlavě, když s tím druhým partnerem se opravdu nedá žít?!“

Syndrom odcizeného rodiče

V dnešní době se objevil syndrom odcizeného rodiče (parental alienation syndrome, PAS, Gardner 1985), což však je nový termín pro starý jev – jistá analogie oidipovskému komplexu^(*). Je to paradoxně porucha ne toho rodiče, ale naopak dítěte, které daného rodiče odsuzuje a odmítá, a to nezřídka aktivně. Nacházíme pak kreativní dětskou bájevitost: „Nutil mě, abych šlapal do louže, abych močil na prkýnko na záchodě.“ Z toho je vidět, že PAS představuje skutečně zmrzačení mysli dítěte, která je sice indukovaná druhým partnerem, ale přesto má trvalé následky nejen v dospělosti při navazování vlastních partnerských vztahů, ale třeba už ve škole. Například dítě ví, že si od otce vyslouží uznalý souhlas, když o učitelce či jakékoli jiné ženě řekne, že je kráva. Stejně tak se může na PAS podílet širší rodina i rodinní známí, protože okolí se zpravidla rozdělí do dvou nestejně velkých táborů.

(*) Zjednodušeně řečeno: Když Oidipus chtěl milovat svou matku, tak musel zavraždit svého otce. Když se posléze přiklonil k otcovským hodnotám, musel zapudit matku. Výsledkem byla sebedestrukce a automutilace – vypíchl si oči.

Bohužel sociální pracovníci jsou vůči tomuto jevu zhusta tolerantní. Není nic vyjimečného najít v jejich zprávě věty stylu: „Matka se o dítě stará dobře, jen ho štvě proti otci.“ Ta věta má asi tolik logiky, jako říci: „Matka se o dítě stará dobře, jen ho občas nutí vypít dvě deci technického benzínu.“ Není pak divu, že i soudy k syndromu odcizeného rodiče přistupují laxně a nedůsledně. Samozřejmě i zde se vyplácí důsledná prevence, než když připustíme za léta zbytnelou nenávist vůči fantazijnímu rodiči.

Reální versus fantazijní rodiče

Reálního otce děti prakticky neznají, když ho fyzicky neviděly třeba i řadu let. Místo toho mají návaly nenávisti proti obrazu otce, kterého si nosí ve vlastní hlavě. Tento fantazijní obraz (mentální reprezentace, fantazijní postava) jim v představách zastupuje reálního otce. Vznikají zdegenerované city podobné, jaké má matka (či obecně druhý partner). Totiž když je třeba pozdní odpoledne a děti mají potřebu sblížení, zasteskne se jim po otci. Protože reálná interakce není možná, místo ní se rozjede interakce fantazijní, která končí právě zmíněnými návaly nenávisti.

Pozor fantazie mají sklon být buď idealizované nebo démonizované, proto fantazijní obraz otce je často o řád horší než reálný otec. Ve fantazijních interakcích se totiž nekonečněkrát opakují ty nejhnusnější věty, které zazněly v realitě třeba jen jednou a jen situačně – vynucené v hádce, v nějaké přechodné fázi rozchodu. Dítě si může do nekonečna přehrávat rvačku rodičů, které nemělo být svědkem. Miliónkrát jde na pomoc matce a miliónkrát je odkopnuto otcem. Reálný otec, se o tom stydí i mluvit, stalo se to jednou, ale ten fantazijní otec je neuvěřitelně krutý – zopakuje tuto scénu, kdykoli se dítěti po otci stýská. V tomto okamžiku, kdy po otci nejvíce touží, se mu najednou zjeví fantazijní otec a přehraje se vzpomínka, jak je necitelně odkopáváno. To vede pochopitelně k bezmocnému vzteku proti představovanému rodiči. Mysl rozvádějících partnerů degeneruje stejně. I ti si přehrávají ty nejhnusnější scény ve chvílích, kdy po sobě nejvíce touží.

I pro zralé lidi je těžké tyto fantazie ovládnout a dítěti vysvětlit, že táta ho nechce odkopnout, že ho má rád, i když ano, tehdy v té hádce ho odkopnul, ale že to bylo jen jednou a nepatřilo to jemu atd. Ti rodiče, kterým se toto daří, jsou vhodní pro střídavou výchovu, protože ti jsou schopni se domluvit na jednotné výchově a udržet rodičovskou koalici. Ti, kteří svým fantazijním postavám podléhají, jsou vhodní jen na svěření dítěte do péče jednoho rodiče.

Zájem dítěte – princip osiření

Je dobré si zřetelně uvědomit, že střídavá výchova je naprostou historickou novinkou. I boj o děti je dnes tak přebujelý, jak to nikde v minulosti nenajdeme. Dříve měly rodiny hodně dětí. O děti se nehrálo. Význam měl možná jen prvorozený syn, ale ten šel vždy za otcem. Všimněme si, že ve slovníku máme termíny vdovec či sirotek, ale nemáme žádný termín pro rodiče, kterému zemřelo dítě. To byla banální událost, protože přírodních podmínkách běžně umírá třetina dětí do šesti let.

Samozřejmě partnerské rozchody byly vždy, ale vždy představovaly spíš událost než něco, co se táhne léta. Zkrátka žena se zamilovala a utekla od rodiny i od dětí, nebo si unesla jedno dvě děti, zbylé tři tam zůstaly. Tím byla otázka svěření dítěte do výchovy toho kterého rodiče definitivně vyřešena. Podobně mohl i muž opustit rodinu, ale pak si vedle založil jinou rodinu. Nebojoval o děti z prvního manželství. Když byl grand, tak jim maximálně dal nějakou almužnu, aby neumřely hlady a mrazem.

Jinými slovy v minulosti se partnerský rozchod svým charakterem podobal osiření či ovdovění. Do této podoby má i okolí sklon páry v krizi směřovat: „Vykašli se na něho, máš na víc.“ nebo „Já se ti divím. Mně kdyby žena nasadila parohy, tak by letěla z bytu vysokým obloukem.“ Bohužel tyto rady jsou medvědí službou, která páru víc uškodí než, že by jim pomohla krizi překonat. Stejně tak boj mezi partnery po rozchodu je produktem pudové snahy o definitivní řešení, která je mařena stávajícím životním stylem a legislativou. Ta nedovoluje ani bezpodmínečné svěření dítěte do péče jednoho rodiče – je tu nárok na styk, stejně tak ale nedovoluje bezpodmínečné vzdání se dítěte – zůstávají alespoň alimenty. Nikdy se nemůže matka s matrikovým otcem domluvit, že on se dítěte vzdá a za to nebude muset na něj nic platit. Tato polovičatá řešení jsou možná spravedlivější, ale bohužel nerespektují evoluční nastavení člověka. Za to se platí třeba právě mrzačením dětí ve vleklých bojích.

Za dva milióny let lidské evoluce jsme kvalitně naprogramováni, jak zvládat události typu osiření či ovdovění. Tedy za padesát let či sto let náš genom není schopen se adaptovat na moderní typ rozvodů. To samozřejmě neznamená, že nemůžeme zkusit novinky stylu střídavá výchova, ale soudy i OSPOD by měly mít jistotu, že pro děti budou tyto experimenty lepší variantou než osiření. Osíření je tedy etalonem, podle kterého můžeme určit, jestli navrhované opatření je skutečně ve prospěch dítěte, nebo zda není jen egoisticky zneužíváno ve válce dvou partnerů.

Například občas se setkáváme s pokusy o střídavou výchovu v kojeneckém věku. Kdyby dítě osiřelo a mělo pouze matku, bylo by mu lépe, než když mu zničíme dětství ve jménu hloupě aplikovaných „práv dítěte“. Zkrátka takto vnucená střídavá výchova v jednom roce nepředstavuje pro dítě žádný zisk oproti osiření, ale naopak. V roce se jedná jen o prosazování egoistických zájmů zneprátených rodičů. Naproti tomu u dětí okolo puberty a starších víme, že osiřelé matky mají problém je zvládnout. Pak kooperující otec dokáže svou přísností a důsledností lépe prosadit pořádek a střídavá výchova při splnění všech dalších podmínek může opravdu představovat pro dítě zisky, které by jako sirotek nemělo.

Zneužití či zanedbání dítěte indikují i ty případy, kdy se sice soudně prosadí střídavá výchova, ale v praxi dítě místo rodiče vychovává zástup jiných lidí. Třeba rodič není schopen se uvolnit z práce, proto v týdně, kdy je dítě s ním, ho vychovávají prarodiče, noví partneři, chůvy, au-pairky, nebo dokonce pozorujeme výchovu po telefonu. Práce končí v sedm a do té doby je dítě samo doma, poflakuje se s kamarády po městě, či hraje počítačové hry. Rodič mu občas zavolá. Cílem střídavé výchovy je, aby dítě bylo pod přímým výchovným působením obou rodičů, ne svěřeno zástupu jiných lidí či dokonce rostlo jako dříví v lese. Jestliže takto selhává střídavá péče, je pro dítě výhodnější, když jej soud svěří do trvalé péče jednoho rodiče a s druhým je upraven styk, protože v realitě by dítě tohoto rodiče stejně více času nevidělo. V tomto případě nejde o princip osiření, ale o to, zda k proklamované střídavé péči skutečně dochází.

Co je přirozený průběh rozvodu a co je mimořádné

Popsané manipulace a boj o děti jsou tedy přirozenou součástí každého rozpadajícího se vztahu, ale samozřejmě najdou se kultivovaní lidé, které těmto přirozeným sklonům dokáží vzdorovat i přes veškerou bolest, kterou pociťují. Je však pochopitelné, že takových obdivuhodných lidí je málo. Logické je předpokládat přirozený stav věcí a mimořádnosti je třeba dokazovat. Předpokládáme, že voda teče přirozeně z kopce dolů, pokud někdo tvrdí, že v nějakém zvláštním, mimořádném případě teče voda do kopce, musí to prokázat. Stejně tak OSPOD, potažmo i soud nemohou tyto mimořádné lidské vlastnosti apriori předpokládat, ale musí si je ověřovat – ať soudně znaleckým posudkem nebo alespoň při samotném soudním jednání.

Jak už jsme řekli, střídavá výchova a nejrůznější formy řízeného kontaktu představují novoty, pro které nenacházíme oporu v evoluční minulosti lidstva. To ale neznamená, že je musíme apriori zamítnout, ale spíš, že

musíme věnovat větší pozornost nácviku. Chodit po rukou také není evoluční přirozenost, ale při určité fyzické zdatnosti je to možné. Střídavá výchova taky není jevem, který vzniká spontánně a přirozeně, ale to znamená jen to, že než ji OSPOD doporučí či soud schválí, měli bychom mít jistotu, že na to rodiče opravdu mají, byť s pomocí terapie či mediace.

Soudce samozřejmě posuzuje mnoho kvalit partnerů, tedy nejenom tyto aspekty boje o děti. Musí například zvážit, jak ten který rodič je schopen se skutečně fyzicky postarat o dítě, zvolnit v práci ap. Tedy následující doporučení představují kritéria, která by soudům a OSPODům mohla ulehčit rozhodování za předpokladu, že v ostatních vlastnostech jsou oba rodiče přibližně srovnatelní.

Střídavá péče nebo svěření dítěte do péče jednoho rodiče?

Střídavá péče vyžaduje velkou osobnostní úroveň rozvedených rodičů. Jde totiž o to, aby i přes bolest rozvodu, byli schopni zachovat výchovnou rodičovskou koalici. Příklad: Dítě má třeba problémy s češtinou. Tedy je třeba, aby oba rodiče byli schopni si spolu sednout a domluvit se, co s tím. Například dohodli se, že dítě má přes víkend psát diktáty. Máma pak řekne dítěti: „Máš problém s češtinou. Budeš přes víkend psát s tátou diktáty.“ Je pak potřeba, aby táta o víkendu řekl: „Tak jdeme na ty diktáty...“ „Mně se nechce... A proč? Máma všechno přehání. Je moc pedantská...“ „Hele ať je máma taková, nebo maková, ty s češtinou problém máš, takže jdeme na to.“

Na střídavou péči nejsou vhodní ti rodiče, kde by jeden z partnerů přistoupil na návnadu dítěte, která nepochybně může i rezonovat s jeho zkušeností s druhým partnerem, a řekl: „Máš pravdu. Máma je mimo. Vykašleme se na to. Nebudeme si kazit víkend.“ Takové případy totiž vedou k tomu, že dítě si začne u každého rodiče vyzobávat to příjemné a účelově se naučí vyhybat se povinností.

Účelové manipulace znají i děti ve funkčních rodinách. Táta zakáže film, dítě jde za mámou a máma nevědouc, co řekl táta, film povolí. V rozvedených párech je toto nebezpečí akutní a násobí se citovým vydíráním: „Když mi nekoupíš ten MP3 přehrávač ty, řeknu tátovi...“ Táta pak rozmazuje dítě dárky, takže máma, aby zachovala konkurenceschopnost v roztomilosti, netroufne si vznést na dítě požadavek cvičení pravopisu.

Když rodiče nejsou schopni zachovat výchovnou rodičovskou koalici, je to kontraindikace střídavé péče, protože ta by zcela zničila charakter dítěte. Výchovná rodičovská koalice totiž zaručuje, že dítě bude po celou dobu v jednotném výchovném stylu, který produktem kompromisu obou rodičů. Pokud této koalice nejsou rodiče schopni a panuje mezi nimi válka o dítě, dochází ke kupování dítěti a jiným výchovným pochybením. Za to dítě nezaplatí v dětství, ale až v dospělosti, kdy najednou nebude konkurence schopné. Třeba chce být novinářem a není schopno napsat souvislou větu, aby v ní nebyly tři hrubé chyby. Vycvičené bude jen v manipulacích a citovém vydírání. To je horší stav, než kdyby osiřelo.

Z toho vyplývá, že střídavou výchovu není možno rozumně prosadit proti vůli jednoho z rodičů. Nesmí to být páka, kterou hrozí jeden druhému: „Dobrá jestli chceš rozchod, tak já ale budu trvat na střídavé výchově.“ Střídavou výchovu je možno aplikovat pouze v případech konsenzuálního rozchodu, tedy v případech, kdy pár se rozchází jakous takous vzájemnou dohodou. Takových rozchodů je hodně. Například partneři se k sobě hodí, ale bohužel jeden z nich si holt pořídil další dítě jinde, a tak odchází. První partner je sice nešťastný, ale tak nějak to chápe a nechce válčit. Takový pár má předpoklady pro střídavou výchovu, která bude skutečně přínosná pro dítě, kde dítě nebude jen jablkem sváru.

Výrazné asymetrie mezi pobyty

Mezi kontraindikace střídavé výchovy patří ty případy, kdy mezi světy obou rodičů je propastný rozdíl (ale nejen ekonomický). Tam reálně vznikají absurdity, které jinak známe jen jako vtip od Cimrmana: „Chudí rodiče se styděli před svým bohatým synkem za svou chudobu.“ Není dobré, aby se socioekonomický status dítěte měnil v týdenním cyklu - týden chudé, týden bohaté.

Například mezi příznaky nespolečenství mezi rodiči patří dvojí šatník dětí. Děti mají jedno oblečení u táty, druhé u mámy. U táty nosí boty z krokodýlí kůže za 4000 Kč, ale než jde k matce, přezuje se a jde v křůskách za 200 Kč. Vina opět může být u obou. Ano, táta může být lakomec a ukazovat matce, že udělala chybu, když se s ním rozvedla. V opačných případech si ale otec stěžuje, že koupil dětem hezké zimní bundy, ale jakmile si je děti k mámě odnesly, už je nikdy na nich neviděl. Pak zjistil, že je matka prodávala. Co jiného tedy mohl udělat, než zavést dvojí šatník? Tedy dvojí životní styl, dvojí šatník a jiné případy výrazné asymetrie mezi rodiči jsou též dokladem, že u tohoto páru není střídavá výchova přínosná ani pro dítě ve školním věku.

Kritéria, kterému rodiči dát dítě do péče

Jestliže rodiče nejsou schopni dosáhnout jednotné výchovné koalice, a to ani s pomocí terapie či mediace, pak nezbyvá než dát dítě do péče jen jednoho rodiče. Jeden rodič je totiž schopen dát dítěte svou jednotnou důslednou výchovu, na rozdíl od rozhádaných rodičů. Je však otázkou, kterému rodiči dítě svěřit. Zájem dítěte je zvolit toho rodiče, který jej bude méně deformovat.

Jak bylo řečeno výše, hlavním zmrzačení dětí při rozchodu je nucená volba mezi dvěma rodiči – jednoho milovat, druhého proklít. Každý z páru má různě silnou tendenci indukovat tento syndrom odcizeného rodiče (PAS), někdo dokáže tyto sklony i ovládnout. Orientačně se sice dá předpokládat, že větší sklon k PAS bude mít navrhovatel rozchodu, protože ten musí strhnout děti na svou stranu. Navrhovatel rozchodu má k extrapunitivitě (viz níže) sklony ale spíše situační a dočasné, protože nechce být za toho špatného, kdo nese veškerou vinu za rozchod. Proto navrhovatelé rozchodu mají sklon se vyvíňovat a obhajovat se, a to nejen před dětmi: „Víš, já jsem se musel s tvou maminkou rozvést, protože ona je hloupá.“

Než situační sklony je ale lepší sledovat dlouhodobé charakterové rysy a otázku, jak v páru trvale funguje distribuce viny či sklony k extra-, intro- a impunitivitě (Rosenzweig 1978). U některých párů je asymetrie v distribuci viny neznatelná, což je obecně dobré znamení. U jiných párů je naopak výrazná.

Ukažme si podstatu distribuce viny na nejjednodušším příkladu (Klimeš 2005): Kluk a holka si domluví schůzku, oba na ni přijdou, ale nesetkají se. Proč? Když si to vyjasňují, ukáže se, že každý z nich jinak pochopil větu: "Sejdeme se jako posledně." Ona čekala v kavárně, kde strávili celý večer. On stál u kašny, kde si tehdy dali sraz. Nyní je jasné, proč se nemohli potkat, i když oba přišli včas. V tomto okamžiku se objeví napětí, které se může pokusit někdo z nich redukovat tím, že řekne: „Stejně je to tvoje vina, ty jsi to špatně pochopil(a).“ V tomto okamžiku je zřejmé, kdo je nositelem viny a kdo distributorem.

Obecně platí, že větší sklon vytvářet PAS má distributor viny, tj. ten, který zpravidla hledá vinu v druhých a má i sklon k vyčítání a obviňování druhého partnera (extrapunitivita). Tedy za předpokladu, že rodiče mají jinak srovnatelné rodičovské předpoklady, je rozumnější dát přednost tomu rodiči, který je intropunitivní, který má sklon spíše obviňovat sám sebe a má sklony k pocitům viny.

Intropunitivní lidé mají menší sklony k manipulaci nejen s partnerem, tak ale i se soudem či soudním znalcem, mají obecně menší sklony vyvolávat války a neprotahují soudní pře ad infinitum. Obecně mají menší sklon „bít se za svá práva“, nejsou tak ctižádostiví a nevěří si. Je tedy větší pravděpodobnost, že prohrají soudní spory, i když jsou ve skutečnosti jsou pro výchovu dětí kvalitnější. Proto je na místě očekávat od soudce moudrost, prozíravost a neřkuli i osobní statečnost, aby dokázal odolávat soustředěnému manipulativnímu tlaku těchto jejich extrapunitivním, manipulativním expartnerům.

Sklony ke kverulanci, manipulacím a obecně vyvoláváním problémů by pro soud mělo být znamením, že tento z partnerů bude zřejmě méně vhodný k výchově dítěte. Pokud mu soud přesto dítě svěří, pak je na místě očekávat, že bude vyvolávat syndrom odcizeného rodiče a štvát dítě proti druhému partnerovi. (Od extrapunitivity je třeba však odlišit případy, kdy rodič objektivně přišel o dítě a je zoufalý a často dělá nerozumné a nátlakové činy. Extrapunitivita není situační, ale vcelku trvalý charakterový rys, který se projevuje všude možně i bez vztahu k rozchodu.)

Atypická střídavá péče

Pro děti zřetelně zdravější ta varianta střídavé péče, kdy se nestěhují děti, ale rodiče. Děti zůstávají stále v jedné domácnosti a týden o ně pečuje máma a týden pak táta. To připomíná běžné cestování. Děti relativně dobře snášejí, když jeden z rodičů odjede na týden na služební cestu či výlet. Tato péče však v praxi znamená mít tři byty.

Rodičům ale nevyhovuje tento druh střídavé péče ze stejného důvodu jako dětem. Ztrácejí představu domova a mají rozstrkané věci po celém světě. Najednou zjišťují, že jezdit k dětem je jen otročina, která jim brání užít si života, a že je to víc táhne třeba k jejich nové partnerce ap. Proto tato střídavá péče se samovolně rozpadá, když si některý z partnerů pořídí novou rodinu. Takže nakonec to neustálé cestování, které dospělým bytostně nevyhovuje, se vnutí dětem s tvrzením, že je to vlastně jejich nezadatelné právo na styk s oběma rodiči...

Střídat domácnost otce a matky by měla být pro dítě asi taková změna, jako spát jeden týden v dětském pokojíčku a druhý v obýváku. Chybou je vyrobit dítě s kufříkem, které místo domova tráví život na cestě od táty k mámě a zpět. Nikde nemá skutečný domov, všude jen provizorní bydlení a své věci má rozesté po celém městě – něco u táty, něco u mámy, zbytek po prarodičích. Vždy něco někde zapomíná, omylem odnáší: Aby pro zapomenuté kroužítka šlo přes půlku města.

Toto nebezpečí je obzvláště akutní, pokud si každý z rodičů pořídí novou rodinu. V každé rodině se věnují svým novým kojencům a starší dítě ve střídavé péči má pocit, že je zcela zapomenuto, protože patří všem a nikomu. Všude je host a nikde není členem domácnosti. V takových případech je opět střídavá výchova na úkor dítěte. Bylo by pro ně lepší být sirotkem, a proto by měl OSPOD či soud v takových případech zakročit a střídavou výchovu zrušit.

Kritérium: předávání dítěte s překryvem

Zachování jednotné rodičovské koalice předpokládá, že rodiče jsou schopni se dohodnout. To vyžaduje nějaký čas, který by dítě mělo mít možnost pozorovat. Třeba když si v neděli odpoledne rodiče předávají děti, tak táta přijde k mámě domů, sednou si, dají si kávu, sní pár buchet a mezi tím proberou, co se dělo minulý týden, a co je tedy třeba s dítětem dělat. To celé by mělo trvat od půl do dvou hodin. Ale dítě by mělo vidět oba rodiče, jak se domlouvají na společné výchově a že jsou schopni se dohodnout, byť by to mělo být zprvu za přítomnosti mediátora. Když pak dítě odchází s druhým rodičem, ví, že mezi tátou a mámou není boj na život a na smrt a že jej holt nemine to, na čem se dohodli – třeba zmíněné diktáty. Pro střídavou péči jsou tedy nevhodní všichni rodiče, kteří jsou schopni si dítě předávat jen kontaktně, tj. bez překryvu: Matka beze slova vystrčí dítě za dveře nebo jej pošle přes parkoviště, kde na ně čeká otec v autě.

V Norsku mají pro střídavou péči obdobný požadavek na rodiče, když z nějakého důvodu není možné předávání dítěte s překryvem. Například rodiče si vyměňují děti po týdnu. V týdnu, kdy má dítě v péči matka, přijde otec jednou na večeři. Příští týden je třeba pozve otec do restaurace na jeden oběd. Tedy každý týden dítě vidí rodiče alespoň jednu hodinu v interakci. Samozřejmě jak začne jeden z rodičů tuto praxi mařit a nespolupracuje s úřady, je to důvod pro zrušení střídavé péče a svěření dítěte trvale do péče druhého, spolupracujícího rodiče. Čím rychlejší a důslednější postup úřadů a soudů, tím méně je času na vytvoření PAS a tím méně se o to rodiče i pokoušejí.

Věková kritéria – kojeneček, batole, předškolní věk

Obecně platí, že vhodnost střídavé výchovy pro děti roste s věkem. V batolecím věku je její přínos diskutabilní, spíše je jisté, že je ke škodě dítěte. Od narození přibližně do tří let i v přirozené rodině má dítě asymetrický vztah k otci a k matce. Matka má prs, takže ona vždy dokáže zklidnit dítě více a lépe než otec. Od porodnice s dítětem tráví víc času než otec. To je přirozený stav – rovnostářství rozvádějících se rodičů v této době jde na úkor dítěte. Dítě frustruje, když se mu střídá primární pečující osoba v týdenním či měsíčním cyklu. Dítě je na tom tedy hůře, než kdyby osiřelo, tedy do tří let by se neměla střídavá výchova vůbec uvažovat.

Orientační kritérium pro dolní věkovou hranici pro střídavou výchovu je vhodnost dítěte ne pro jesle, ale pro školku: Jakmile dítě bez problémů zvládá změnu autority z rodiče na učitelky a zpět, stejně tak i změnu prostředí, jakmile si dokáže hrát v dětském kolektivu, aniž by vznikaly srážky jako v batolícím věku. Tento věk nastává okolo tří let.

Zde by soud více než jindy měl dbát na to, aby nedocházelo k soupeření mezi rodiči. Například tříleté dítě, když jde k otci domů a tam má přespat, je pravděpodobné, že před spánkem bude plačtivé. Bude se mu stýskat po známém prostředí a po mamince. Je třeba, aby ho tatínek utěšoval a hezky mluvil o mamince, jaké má oči, jak ji máme rádi, jaká je šikovná, jak se těšíme, že ji zítra zase uvidíme, eventuálně si vymyslel nějakou hezkou pohádku o mamince. Jestliže mu toto nejde a na stýskání a pláč dítěte dokáže maximálně mlčet, pak je opravdu na místě se ptát, jaký je v tomto případě přínos střídavé výchovy pro dítě? Jestli by mu nebylo lépe, kdyby jeden z rodičů zemřel? Protože pak by třeba otec bez problémů říkal dítěti, že maminka je v nebi a usmívá se na nás.

Další důvod, proč není dobré v tomto věku střídát primární pečující osobu, je dětské chápání či přesněji řečeno nechápání času. Když dítěti řekneme větu: „Neplač, za týden zase maminku uvidíš.“ Tak dítě nerozumí slovu týden. Takže v praxi dítě v týdenním režimu přichází o jednoho nebo druhého rodiče v chápání dítěte navždy.

To, že střídavá výchova není vhodná v předškolním věku, však vůbec neznamená, že otec by se nemohl s dítětem vidět v jeho domácím prostředí tak často, jak to jen jde. Má-li se v budoucnu uskutečnit střídavá výchova, je rozhodně třeba, aby mezi otcem a dítětem byla citová vazba a tu jde vytvořit jen vzájemným kontaktem. Je však velmi náročné toto uskutečnit bez hádek. Jsou-li hádky nevyhnutné, pak samozřejmě je kontraindikovaná střídavá péče a kontakt s druhým rodičem má charakter jen vycházky, kdy dítě opět usíná ve známém prostředí prvního rodiče.

V předškolním věku mají děti rádi dětský kolektiv, ale dobře snášejí, když jsou s rodičem třeba i měsíc jinde – třeba u prarodičů. Tedy zde je střídavá výchova bez problémů možná, ale musíme počítat s tím, že za

pár let bude dítě ve škole a tam budou požadavky jiné. V předškolním věku se tedy střídavá výchova dimenzuje tak, abychom měli jistotu, že ji ve stejné podobě můžeme protáhnout i do pozdějšího školního věku. Jde zejména o prostorová kritéria.

Otázka délky cyklu

Přirozený časový cyklus rodiny je jeden den. V tomto cirkadianním cyklu fungují i partneři. Ráno máme sklon vyrazit do světa a vykonávat nejrůznější aktivity, ale večer se v nás probouzí potřeba sblížení, která narůstá s klesající aktivací organismu a tedy i s rostoucí únavou. Z tohoto faktu se odvozuje základní pravidlo: Každý den se vidět, promluvit spolu a šáhnout si na sebe. Všechny ostatní cykly jsou slabší (roční) nebo zcela umělé (týdenní, měsíční ap.).

Stejně jako pokrm je třeba přijímat kontinuálně každý den, tak i cirkadianní potřebu být spolu není možno uspokojovat v jiném časovém cyklu: „Sice děti celý týden nevidím, pak jsem s nimi celý víkend.“ Pro dítě je lepe každý den dvě hodiny (14 hodin za týden) než 48 hodin o víkendu.

Čím více se cyklus střídavé výchovy blíží cirkadiannímu a čím častěji se dítě vidí s oběma rodiči, tím z psychologického hlediska lépe. Delší cykly jsou kompromisem, úlitbou praktickým otázkám – stěhování dítěte, plánované akce, zaměstnání rodičů ap. Přijatelným kompromisem se tedy jeví týdenní cyklus. Delší doba než týden či čtrnáct dní, tj. měsíce až roky, ztrácí charakter střídavé výchovy, ale je to spíše střídavé svěřování dítěte do výlučné péče toho či onoho rodiče. Její přínos je pak sporný. Vyjímkou je ten druh střídavé výchovy, kdy přes školní rok je dítě s matkou, ale letní prázdniny tráví s otcem, který je třeba cizinec. Tento druh střídavé výchovy však není dobré používat u předškolních dětí, protože doba separace je opravdu dlouhá.

Střídavá výchova s delším cyklem než týden by rozhodně neměla mít charakter střídajícího osiření. U malých dětí do tří let vzniká pocit osiření (separační reakce), když večer nemohou usínat s rodičem, na kterého jsou zvyklé. Proto střídavou péči v tomto věku rozhodně nedoporučujeme. Ale i u starších dětí ve školním věku by během týdenního cyklu mělo být dítě v kontaktu s druhým rodičem. Třeba formou společného oběda či jiné aktivity.

Otázka přání dítěte

Vyjímečně se objevují případy, kdy rodiče o střídavou výchovu nestojí, ale prosadí si ji u soudu samy děti. To je projev toho, co už jsme viděli výše. Na začátku rozchodu jsou děti vždy obránci vztahu a jsou proti rozpadu rodiny. Bohužel mají smůlu a toto lpění na střídavé výchově je jen projev protestu a zoufalého volání o pomoc. Proto je důvodné předpokládat, že děti samy nevědí, co to bude střídavá výchova v praxi znamenat.

Především hlavním problémem je, že vykonavatelem této výchovy pak nebudou děti, ale rodiče. Jestliže ti se nejsou schopni domluvit na jednotné výchovné strategii, je nebezpečí, že dojde k střídání dvou protiřečících se výchovných stylů, popř. k zanedbávání dětí (výchova po telefonu). Není proto rozumné v takových případech prosazovat střídavou výchovu proti vůli rodičů, aby děti třeba týden slyšely, že máma je kráva a pak další týden, že táta je hajzl.

Na druhou stranu objeví se případy, kdy může dojít k dohodě celé rodiny na střídavé výchově a přesto ta není žádoucí kvůli osobnostním rysům či problémům jednotlivých partnerů. Například pokud jeden z rodičů je neléčený alkoholik, sexuální zneužívání v minulosti ap.

Přání dětí je naopak rozumné respektovat v těch případech, kdy rodiče se domluví na střídavé výchově, ale děti jsou proti, protože mají s jedním rodičem skutečně špatné zkušenosti. V těchto případech je žádoucí nelpět na střídavé výchově, ale svěřit je do péče přijímaného rodiče. S druhým rodičem doporučit styk v přítomnosti mediátora, dokud averze vůči danému rodiči nepomine. Možná není zbytečné dodávat, že lepší než mediátor či jakýkoli psycholog je vstřícnost přijímaného rodiče vůči odmítanému, kterou může dítě pozorovat. Dítě rodiči většinou odpustí jeho provinění, když mu odpustí i druhý rodič.

Prostorová kritéria – školní věk

Školáci jsou již mnohem více fixováni na svůj kolektiv vrstevníků a je škodlivé tento kolektiv střídat v jakémkoli cyklu. I týdenní, i půl roční střídání – to vše vytrhuje dítě z jeho dětského kolektivu a dělá z něho outsidera, vydědence, protože s kamarády nesdílí společný osud. Opět nám taková střídavá výchova nabízí horší stav oproti osiření. Tedy ve školním věku je střídavá výchova možná jen za předpokladu, že dítě při střídání nemění školu, ani formotvorný dětský kolektiv (partu, kroužky ap.).

V tomto období by měl soud hlavně sledovat, zda rodiče jsou schopni udržet rodičovskou koalici ve vzdělávání. Najdou si každý čas s dítětem udělat domácí úkoly, procvičovat malou násobilku, vyjmenovaná slova, projít si zeměpis? Nevzniká asymetrie, že u otce se musí dělat domácí úkoly a u matky ne či naopak? I

v tomto věku je nezbytné, aby rodiče byli schopni předávání dítěte s překryvem, kdy se domlouvají společně všechny povinnosti a další důležité věci ohledně školy a kroužků.

Puberta a adolescence

V tomto věku může být střídavá výchova velmi prospěšná pro dítě za předpokladu, že rodiče stále jsou schopni udržet jednotnou frontu v oblasti povinností. Od 12 let jsou děti schopni bezpečně přejít rušnou silnici, proto mizí i nutnost předávání dítěte s překryvem, protože dítě může samo přejít z jedné domácnosti do druhé. To však z rodičů nesnímá povinnost být v neustálém kontaktu ohledně výchovy.

Závěr

Cílem této metodiky není odrazovat od střídavé péče, ale naopak ukázat na všechny důležité podmínky, aby střídavá výchova byla pro dítěte skutečným přínosem - větším, než kdyby osiřelo. Tyto podmínky je možno zachovat. Je mnoho rozpadlých rodin, které to dokázalo i bez této metodiky – zcela intuitivně.

Vhodnosti rodičů pro střídavou výchovu se dá dosáhnout pevným vedením, mediací či terapií, ale střídavou výchovu nelze prosadit násilím proti vůli jednoho z rodičů. To je výzvou pro všechny psychology, sociální pracovníce i soudy, aby vedli rodiče k tomu, aby se nerozházeli či nerozváděli, a když, tak jedine vzájemnou dohodou, konsensem. Ano, je to těžké, ale vložená námaha se vyplatí.

Literatura

<Třeba doplnit>

Počet normovaných stran: 19,6; Počet znaků: 35346